

природу юриспруденції. Радикальна, нетрадиційна оцінка того, що юристи дійсно знали про право, викликала критичні зауваження інших теоретиків права.

Віддана емпірична позиція Є. Ерліха надала корисні й стійкі аргументи, які допомогли й нині допомагають розуміти закон, його функцію та вплив у новому світлі. Соціологія права конкретизувала основи соціологічного підходу до права. Це безпосередньо стосується й підходу Є. Ерліха.

Значення соціології права визначається тим, що вивчення права ще й з позицій соціології істотно розширює можливості повніше та глибше пізнати його властивості й закономірності розвитку та функціонування. Орієнтація соціології права на вивчення зв'язку й взаємодії права із соціальною реальністю дозволила спростувати чи серйозно змінити багато уявлень, що ствердилися в догматичній юриспруденції.

Соціологія права покликана розкривати роль і значення різних соціальних факторів на формування й дію права, покликана показати, що за юридичним законодавцем стоїть соціальний законодавець, а за нормами права, найчастіше - більш приватні інтереси тощо. Вона виявляє відсутність реальної дії того чи іншого закону або його неефективну дію.

Соціологічний підхід у дослідженні права на сучасному періоді є одним з основних напрямків розгляду права як багатоаспектного явища. Це положення можна вважати однією з основних тез інтегративного підходу, що передбачає конструювання методології міждисциплінарних досліджень, використання наукового інструментарію з інших галузей знання [13, 87].

Як висловився німецький юрист Р. Кеніг, "дослідження безцінних творів Є. Ерліха пов'яжуть майже забуте минуле з сучасними зусиллями у сфері соціологічно-правових досліджень у Німеччині, дадуть їм плідотворний поштовх". Ці слова справдились: до середини ХХ ст. сучасна соціологія права остаточно утвердилася й одержала з того часу особливо широкий та інтенсивний розвиток насамперед у США, Франції, Італії, Німеччині, Польщі, скандинавських країнах, а трохи пізніше й у нашій країні. Цьому сприяли такі фактори: зростаюча потреба суспільства в поглибленому вивченні права та його ролі у зв'язку зі змінами, що відбуваються, як у правовій сфері, так і у сфері посилення впливу держави на соціально-економічне життя; внутрішні потреби розвитку самої соціології права на основі використання нових теорій і методів. Актуальність ідей Є. Ерліха, цінність часто суперечливих спостережень і міркувань, думок для сучасного українського правознавства полягає в їхній здатності сприяти плюралізації й конкретизації праворозуміння, критично-конструктивному підходу до вирішення актуальних проблем в Україні.

Література

1. Марчук В.П. Євген Ерліх: сторінки життя і творчості / В.П. Марчук // Ерліхівський збірник. — 1994. — Вип. 1. — С. 5-10.
2. Бігун В.С. Євген Ерліх: життя і правознавча спадщина (актуальний наукознавчий нарис) / В.С. Бігун // Проблеми філософії права. — 2005. — Т. III. — № 1-2. — С. 105-126.
3. Георгіца А.З. Соціологія права Євгена Ерліха: на шляху до інтеграційного праворозуміння / А.З. Георгіца // Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство. — 2012. — Вип. 618. — С. 7-12.
4. Ребіндер М. Євген Ерліх: деякі сторінки з останніх років життя та творчості: Пер. з нім. В.С. Бігуна / М. Ребіндер // Проблеми філософії права. Міжнародний часопис. — Т. III. — № 1-2. — 2005. — С. 127-134.
5. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (гол.) та ін. — К.: Укр. енцикл. ім. М.П. Бажана, 1999. — Т. 2: Д-Й. — 744 с.
6. Эрлих О. Основположение социологии права / Пер. с нем. М.В. Антонова; Под ред. В.Г. Графского, Ю.И. Гревцова. — СПб.: Университетский издательский консорциум, 2011. — 704 с.
7. Мейхью Л. Социология права / Л. Мейхью // Американская социология. Перспективы. Проблемы. Методы. — М.: Прогресс, 1972. — 392 с.
8. Марчук В.П. "Свободное право" в буржуазной юриспруденции. Критика концепции Е. Эрлиха / В.П. Марчук. — К.: Изд-во Киевского ун-та, 1977. — 167 с.
9. Антонов М.В. Правовая коммуникация и современное государство / М.В. Антонов, А.В. Поляков // Известия высших учебных заведений. Правоведение. — 2011. — № 6. — С. 214-220.
10. Ehrlich E. Grundlegung der Sociologie des Rechts / E. Ehrlich. — München und Leipzig, 1913. — 409 s.
11. Костицький В.В. Захист суспільної моралі як нова функція демократичної держави / В.В. Костицький // Малий і середній бізнес (право, держава, економіка). — 2010. — № 3-4. — С. 3-12.
12. Дорош Д.С. Розуміючи Ерліха сьогодні / Д.С. Дорош // Проблеми філософії права. — 2005. — Т. III. — С. 157-159.
13. Антонов М.В. Интеграция знания о праве и обществе в творчестве Ойгена Эрлиха / М. Антонов // Государство и право. — 2011. — № 1. — С. 79-87.

Наливайко Л.Р.

доктор юридичних наук,

професор, доктор філософії,

завідувач кафедри загальноправових дисциплін

Дніпропетровського державного університету

внутрішніх справ

Надійшла до редакції: 25.10.2013

УДК 811:316.2

МОВНА ПОВЕДІНКА ОСОБИСТОСТІ В СИТУАЦІЇ БІЛІНГВІЗМУ

Тягнирядно Є. В.

У наш час склався значною мірою загрозливий стан щодо української мови. Катастрофічно звужується вживаність нашої мови. Буквально на очах зменшується відсоток українців, що визнають українську мову за рідну.

Метою нашої статті є показати стан української мови в ситуації білінгвізму.

Поняття мовної стійкості й мовної стабільності не належать до термінологічних, але в українській

соціолінгвістиці можуть у перспективі набути поширення, оскільки позначають надзвичайно актуальні для аналізу нашої мовної ситуації явища.

У пострадянському мовознавстві перші дослідження відповідної проблеми належать членові-кореспонденту НАН України Орестові Ткаченку [5]. Дослідник розрізняє обидва поняття, вживаючи словосполучення "мовна стійкість" для характеристики індивідуальної або

групової мовної поведінки.

Стосовно національної спільноти ця риса виявляється в збереженні колективної вірності своїй мові, що дуже важливо для виживання народу в умовах бездержавності. Поняття ж мовної стабільності О. Ткаченко застосовує на позначення становища, в якому перебуває мова.

“Мовна стабільність і мовна стійкість народу - різні речі, - зазначає мовознавець. - Втративши свою мовну стабільність, народ завдяки мовній стійкості може поступово повернути й свою мовну стабільність, навіть зміцнити її. Втративши мовну стабільність і не маючи або не виробивши мовної стійкості, народ може втратити навіть найстабільнішу й найвпливовішу, найпоширенішу у світі мову” [5].

Аналіз відповідей на запитання, якою мовою респондент відповідає, якщо до нього в транспорті, магазині, на вулиці звертаються українською мовою, і, відповідно, якою дає відповідь при звертанні російською мовою, показав кардинальну відмінність між мовною поведінкою українців і росіян.

83,2 % опитаних українців при звертанні до них українською мовою відповідають також українською. Водночас при звертанні російською абсолютна більшість української молоді (90,6 %) переходить на російську мову спілкування.

Росіян же характеризує стабільна одномовність. Вони відповідають російською і тоді, коли до них звертаються російською, і тоді, коли звертаються українською (відповідно 98,2 % і 95,3 %) [3].

Високий рівень кодових перемикачів українців залежно від мови співрозмовників підтверджує ще одне дослідження Тетяни Бурди. Анкетування, яке вона провела, мало на меті змодельувати мовну поведінку молодих людей тоді, коли до співрозмовників, що спілкуються українською мовою, приєднується російськомовна особа, і, навпаки, коли до співрозмовників, що говорять російською, приєднується третій, україномовний учасник. Результат аналізу відповідей засвідчив значно вищий ступінь конформної поведінки в групі україномовних і, особливо, російськомовних українців порівняно з російськомовними росіянами. Так, поява російськомовного співрозмовника призводить до зміни української мови спілкування на російську в 74,8 % від загальної кількості опитаних україномовних українців і в 95,6 % російськомовних українців, тоді як група російськомовних росіян з появою україномовного співбесідника не переходить на українську мову спілкування (кодове перемикачання здійснює тільки 0,7 % опитаних).

Згідно з соціолінгвістичним дослідженням Т. Бурди, загалом стійку не конформну мовну поведінку продемонстрували тільки від 2 % до 8 % респондентів-українців [3].

Наведені дані засвідчують асиметричний характер українсько-російської двомовності. Фактично до білінгвів, тобто до осіб, які поперемінно користуються обома мовами, належать переважно українці, абсолютна ж більшість росіян надає перевагу вживанню однієї мови.

Слабша, порівняно з російською, позиція української мови спричинена тим, що одномовні групи її носіїв у масштабах усієї країни і в тому ж Києві становлять меншість порівняно з групами російських одномовців. Останні становлять вагомий відсоток у нинішніх структурах влади, а також більшість у прошарку тих, у чийх руках нині зосереджується український капітал, ніби підтверджуючи висловлену сто років тому тезу

Струве про те, що “капіталізм говорить російською”. Через приватизовані ними засоби масової інформації Україна лишається в одному інформаційно-культурному просторі з Росією.

Загальноприйнята практика двомовних телепрограм, двомовних ведучих, запрошення на телебачення, зокрема державне, московських дикторів, ведучих, які впроваджують нормативне російське мовлення, консервує асиметричну двомовність і сприяє поширенню змішаної українсько-російської мови. Влучне образне визначення суржику дав Юрій Андрухович, назвавши його кровозмісним дитям білінгвізму й точно визначивши напрям територіальної експансії змішаної субмови, - вона поширюється уже в західних областях, тоді як у східних, де поки що домінує, молодше покоління вже переходить на досить пристойну російську мову [1].

Слід зазначити, що двомовна група “апатії”, яка становить більшість в українському суспільстві й прагматично ставиться до вживання мови, не усвідомлює ступеня загроженості української мови. Як зазначає французький лінгвіст Ролан Ж.-Л. Бретон, “культурний імперіалізм тонший за економічний, він менш відчутний і помітний, ніж політичний і військовий, крайнощі яких очевидні й легко викриваються... “Мовна війна” дуже рідко розглядається як війна й, у кожному разі, ніколи не оголошується” [2]. Хибне уявлення про неконфліктний характер двомовності й багатомовності на державному рівні пояснюється передусім впливом багаторічної пропаганди фальшивої тези про “гармонійність” російсько-української двомовності в Радянському Союзі. Ця псевдонаукова теорія виконувала роль демагогічного прикриття реальної більшовицької практики витіснення української мови й культури з усіх сфер суспільного життя, що було продовженням імперського проекту створення “великої російської нації” шляхом влиття українців і білорусів у єдиний російський народ. Проект частково вдалося здійснити - протягом колоніального періоду російська мова витіснила українську з міст східних і центральних областей країни, зокрема й зі столиці.

Оскільки процес асиміляції українців зайшов досить далеко, а колишня пропагандивна теза “гармонійної” російсько-української двомовності досі лишається впливовою, більшість українського соціуму не усвідомлює конфліктного характеру конкуренції української й російської мов на території України. Як показало опитування, проведене в Києві 2000 року, 59 % респондентів вважають, що підвищення статусу російської мови не призведе до загострення міжнаціональних стосунків в Україні, і тільки 19,5 % має протилежну думку [4]. Щоправда, у студентському середовищі стереотип безконфліктності українсько-російських мовно-культурних взаємин має менший вплив. Тут загрозу міжнаціональній злагоді в разі підняття статусу російської мови передбачають 38 % опитаних, а 43 % вважають, що такої загрози не існує [4]. Натомість експерти-фахівці з мовних проблем інакше оцінюють ситуацію. Застосовуючи такий показник, як індекс конфліктності (де 0 - відсутність конфліктності, а 1 - максимальне значення), фахівці визначили, що він становить 0,243. Отже, як вважають експерти, мовна ситуація України (за станом на 2000 рік) перебуває в певній рівновазі й загрози відвертого міжнаціонального конфлікту не містить. У разі підвищення статусу української мови загроза конфлікту зменшиться (значення індексу конфліктності

становитиме лише 0,073). У разі ж підвищення статусу російської мови до державної індекс конфліктності зростає до 0,716. Отже, на думку фахівців, загроза суспільній злагоді в разі зрівняння статусів української та російської мов дуже велика [4].

На жаль, до думки фахівців в Україні не дослухаються. За роки незалежності соціолінгвістичні дослідження, які мали б стати науковою базою для дієвої мовної політики, не набули належного розвитку й лишаються сферою зацікавлення окремих ентузіастів. Українська ж влада дотримується в мовних питаннях політики “відсутності мовної політики”, що в умовах постколоніальної країни фактично означає підтримку тієї мови, яка в імперський період посіла сильніші позиції. Недооцінку ж з боку численної групи “апатії” загрозового для державної мови характеру асиметричного масового білінгвізму використовує у своїх інтересах група, що тяжіє до російської одномовності.

Оборонці панівних позицій російської мови в Україні, вимагаючи надання їй статусу офіційної, тобто другої державної, демагогічно посиляються на принцип рівноправності мов. Але відомо, що принцип культурної рівноправності в постколоніальних країнах іде на користь колишній імперській культурі, яка пригнічувала й витісняла місцеву. Тому його обстоюють передусім представники імперських народів. Насправді цей принцип є не чим іншим, як підступним впровадженням культурного дарвінізму, а в деяких випадках і культурного геноциду.

Отже, конфліктний характер міжмовних взаємин в Україні спричинено домінуванням російської групи населення, внаслідок чого мову титульної нації хоч і проголошено державною, фактично зведено до становища уполідованої меншинної мови. Як показало вже згадуване опитування киян, саме представникам російських одномовців властиві прояви агресивності щодо носіїв української мови, що свідчить про незахищеність державної мови у своїй власній країні. На запитання: “Чи доводилось Вам стикатися з проявами дискримінації в Києві за мовною ознакою?” 39 із 42 експертів відповіли ствердно. Причому понад половина з них досить часто стикалася з проявами нетерпимості саме до української мови. 88 % відповідей фахівців засвідчили, що вони ніколи не стикалися з дискримінацією російськомовних громадян [4].

Основною умовою, яка дозволить запобігти мовним конфліктам у Києві й в Україні, переважна більшість фахівців вважає забезпечення домінування української мови, дотримання чинного мовного законодавства та Конституції України.

Після того як українська мова стала цільовою, вкрай необхідним кроком для її утвердження мало стати наповнення зразками усного літературного мовлення засобів масової інформації й масової культури, оскільки цим сферам комунікації, поряд зі школою, належить головна роль у поширенні й закріпленні мовних норм.

Натомість російськомовні мас-медіа, що панують в Україні, значно посилили й без того сильну комунікативну потужність російської мови, що сприяє збереженню її функціональної гегемонії.

Майбутнє України вирішать наслідки протистояння двох активних угруповань - проукраїнського й проросійського. Боротьба точиться за вплив на людність, поведінку якої значною мірою характеризує апатія, спричинена втратою мовної стійкості в попередній колоніальний період. За такого розподілу сил нашій спільноті отримати перемогу буде нелегко. Але, згідно з афористичним висловом Ліни Костенко, “держава держить”. Можливо, українській інтелектуальній еліті додасть сил усвідомлення того, що доля держави залежить від її здатності до солідарності, стійкості й організованого опору в боротьбі з новітнім мовно-культурним імперіалізмом.

Література

1. Андрухович Юрій. “Орім свій переліг... і сіймо слово” // Урок української. - 2001. - № 7. - С. 2.
2. Бретон Ролан Ж.-Л. Війна слів. Чи може бути англійська мова скинута з трону? // Кур’єр ЮНЕСКО. - Червень-липень 2000. - С. 23.
3. Бурда Т. Мотивація мовної поведінки білінгвів // Урок української. - 1999. - № 9-10. - С. 8.
4. Залізник Ганна, Масенко Лариса. Мовна ситуація Києва: день сьогоднішній та прийдешній. - К., 2001. - С. 7.
5. Ткаченко Орест. Проблема мовної стійкості та її джерел // Мовознавство. - 1990. - № 4. - С. 14-18.

Тягнирядно Є.В.

кандидат педагогічних наук, професор кафедри
українознавства, доцент ОДУВС
Надійшла до редакції: 09.10.2013

УДК 343.985

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Цільмак О. М.

Слідча діяльність використовує на практиці багато різних методів і прийомів, одним з таких методів криміналістики є спостереження. Розуміння його загальнотеоретичних основ сприятиме зростанню компетентності працівників ОВС, а також сприятиме розширенню практичних умінь в його застосуванні.

Науковцями в галузі криміналістики спостереження визначається як: сприйняття певного об’єкта, явища, процесу, яке відбувається для їх системного, цілеспрямованого, запланованого вивчення (І.І. Когутич); систематичне, цілеспрямоване, безпосереднє сприйняття предмета чи явища (П.Д. Біленчук, А.В. Кофанов); метод дослідження, який полягає в навмисному, систематичному й цілеспрямованому сприйнятті об’єктів, явищ із

метою вивчення їх специфічних змін у певних умовах і відшукуванні смислу цих явищ (О.І. Винберг, В.Ю. Шепітько, А.П. Шеремет); метод збору наукової інформації, сутність якого полягає в безпосередній реєстрації фактів, явищ, процесів, які відбуваються в соціальній реальності (Ю.Ф. Іванов, О.М. Джужа); спосіб збору первинної кримінологічної інформації про об’єкт, що вивчається, шляхом безпосереднього сприйняття та прямої реєстрації його ознак (О.Г. Пазюк.).

Великий внесок у дослідження методів криміналістики внесли такі відомі вчені, як: Р.С. Белкін, О.М. Васильєв, А.І. Вінберг, В.П. Колмаков, І.М. Лузгін, С.П. Мітрічев, А.А. Ейсман та ін. У їхніх працях робилися деякі спроби класифікації досліджуваних об’єктів і

© О.М. Цільмак, 2013